Гаськевич Олена

Дана розвідка, що повстала, в основному на базі вивчення епістолярної спадщини Юліуша Словацького та членів його родини, розглядає середовище Волинської гімназії (ліцею) як один із вагомих чинників формування творчої особистості поета. Вплив «Волинських Афін» на характер Великого Кременчанина здійснювався як безпосередньо, так і через його найближче оточення. Частина родини Словацьких-Янушевських екзистенційно залежала від Кременецької школи, інші, у тому числі і сам поет, перебували в атмосфері її наукового і літературного середовища, яке, почасти підсвідомо, але все ж відчутно, вплинуло на формування їх інтелекту, поведінки та філософії.

Атмосфера Кременця, атмосфера цього навчального закладу, безумовно здійснила великий вплив на формування особистості і творчого генія Юліуша Словацького. Можна було б за ризикувати твердження, що, якби не існувало ліцею, Юліуш взагалі міг би і не прийти на світ, а якщо б і народився, то вже точно не у Кременці. Адже майбутній його батько, Евзебіуш Словацький, прибув із Туганьчі на запрошення Тадеуша Чацького, власне, щоб обійняти посаду викладача риторики новоствореної Кременецької гімназії. Тут він познайомився з молоденькою Саловеєю Янушевською, уся родина якої також тісно пов'язана з цим навчальним закладом. Батько – Теодор Янушевський, був управителем ліцейськими маєтками. Тут навчалися і двоє братів Саломеї – Теофіль та Ян. Старший, Теофіль, згодом працював у ліцеї бухгалтером. Щоправда, у той час посада бухгалтера була далеко не така почесна, як зараз, він знаходився на одному із найнижчих щаблів шкільної ієрархії. Теофіль мусив коритися, страждав і тихо мріяв про свободу, власний клаптик землі і спокійне життя на лоні природи. Будиночок Янушевських, де і прийшов на світ майбутній автор «Балладини» також належав ліцеєві та знаходився на його території.

Відразу після одруження подружжя Словацьких уклало intercyzę - угоду про користування спільним капіталом та спадок[1]. Цей документ підписали двоє колег Евзебіуша по роботі – префект Антоній Ярковський та Антоній Стшелецький. Це був початок довголітньої дружби родини Словацьких із згаданими професорами. Антоній Стшелецький – викладач російської мови і арифметики, призначений Евзебіушем Словацьким як «друг і благодійник» екзекутором свого заповіту на Волинь. Згодом і Юліуш згадуватиме його у своєму листі до матері.
[2]

Евзебіуш Словацький, відомий тепер, в основному, лише як батько поета-генія, сам був непересічною особистістю. Праця у Волинській гімназії стала стартовою у стрімкому рості його кар'єри. Тут він заявив про себе як викладач і вчений, здобув визнання колег та учнів, нав'язав контакти з багатьма видатними людьми свого часу. В салоні гостинної пані Саломеї, у «будиночку під червоним дахом», збиралися, в основному, колеги Евзебіуша. «Якби люди про все не забували, Ти, мамо, і мій батько залишили б на світі багато друзів[3]», згодом писав Юліуш з Парижа.

Саломея Словацька володіла рідкісним даром спілкування, уміла вислухати, втішити, вчасно сказати добре слово. Завдяки цьому вона залишалася у приязних стосунках із людьми різних характерів та поглядів. За влучним словом професора ліцею, в минулому випускника цього ж навчального закладу, Юзефа Коженьовського, пані Саломея могла б «підкорити весь світ…якби ще була гарною». Не зосереджуючись на вроді пані Саломеї, можемо сказати, що завдяки її особливому шарму і освіченості, їх дім завжди був центром світського та інтелектуального життя. У такій атмосфері зростав маленький Юліуш.

З перших днів роботи Евзебіуш відчув прихильне ставлення до себе другого засновника Кременецької школи – Гуго Колонтая. Гуго Колонтай – філософ, просвітитель, вчений, один із авторів першої польської конституції. Разом із Т.Чацьким він доклав титанічних зусиль до організації Волинської гімназії. Існує думка, що саме він наполіг, щоб гімназію засновано у Кременці, а не в Дубно чи в Острозі.[4] Гуго Колонтай – майже наш земляк, народився у с. Великі Дедеркали. З 1803 року оселився на Волині і активно займався питаннями освіти. Він опрацював плани та програми для гімназії, склав докладні кошториси. Його настирності та прискіпливості побоювався сам Чацький. Тим цінніш була його позитивна оцінка перекладів Евзебіуша Словацького: «Генріади» Вольтера та творів Вергілія і Проперція.

З майже синівською повагою ставився Евзебіуш до свого куратора Юзефа Чеха, що з 1805 р. очолював Волинську гімназію. Це був один із видатних вчених свого часу, у минулому професор Краківської академії, математик. Виданий ним короткий курс арифметики витримав 6 видань. Після його передчасної смерті Е.Словацький написав проникливу і щиру, хоча й дещо патетичну, як на сучасного читача, промову, з якою виступив під час траурної церемонії.[5] Слід згадати, що Евзебіуш досконало володів ораторським мистецтвом і на всіх гімназійних урочистостях виступав із промовами. Евзебіуш Словацький працював у Кременецькій школі на початку її становлення з 1806 року до часу свого виїзду у Вільно у 1811 році. Його колегами у Кременці були: брати Антоній, Войцех та Павел Ярковські; Антоній Малявський – викладач німецької мови та географії (йому випала честь виголосити промову до початку першого навчального року у новоствореній гімназії) [6] [7]; згаданий вже свідок і

«благодійник» Словацьких А. Стшелецький; історик Кароль Міровський, який проживав у Кременці постійно і навіть мав тут власну садибу – один із тих мальовничих будиночків, згодом оспіваних Юліушем. Два роки пізніше за Евзебіуша, в 1809 р. до Кременця прибув молоденький 24-річний доктор права І. Олдаковський, що згодом також спокусився посадою у Віленському університеті.

Професор хімії Францішек Шейдт – один з найвидатніших викладачів того часу, приїхав до Кременця тимчасово, на прохання засновників гімназії. Подарував Кременецькій бібліотеці чимало цінних книг. Він планував невдовзі очолити Подільську гімназію, однак в 1807 р. раптово помер у Кременці в зеніті своєї кар'єри.

Наступник передчасно померлого Шейдта Тадеуш Шостаковський завдяки дару красномовства, збирав на свої лекції повні аудиторії слухачів. Однак ще більшої, хоча й сумної слави, принесло йому шалене але нещасливе кохання до дочки Чацького Марії, через яку, як свідчать сучасники, він «цілковито втратив розум», а згодоим, і посаду.

Особою, з якою Евзебіуш Словацький в процесі роботи мав контактувати найбільше, був кс. Алоїз Осінський, з яким вони паралельно працювали на кафедрі польської мови і літератури. У добрих стосунках Словацькі були з професором економії і права Міхалом Хонським. Так само, як і Евзебіуш, Хонський рано осиротів і майже з дитинства мусив сам про себе дбати. Після закінчення Віленського університету його порекомендували Чацькому і в 1806 році він приїхав до Кременця, щоб залишитися тут аж до закриття ліцею. Його син, Генріх, був однолітком Юліуша, їх пов'язували дружні стосунки, згодом, у своїх листах поет не раз згадуватиме «милого Генричка»[8].[9] Генричек навчався у молодших класах Кременецького ліцею, потім продовжував освіту у Вільно. Під час польського Листопадового повстання, яке активно підтримав, вступив у Варшаві до Комітету руських земель, який створили вихідці з України. Після придушення повстання емігрував до Парижа, де займався літературною діяльністю та працював у міністерстві рільництва і торгівлі Франції. Разом із Евзебіушем Словацьким у гімназії працювали такі викладачі: Ян Вітвіцький – викладав фізику, Ян Александровський – російську історію та літературу, Б. Копачевич – німецьку мову, Й. Фостер – англійську, К. Герлах – французьку мову. Одним із здобутків Т.Чацького була кандидатура Й. Пічмана, у минулому – придворного художника останнього короля Польщі. У ліцеї він був провідним викладачем рисунку. Вправний портретист, він залишив безліч портретів, серед них найвідоміші – Чацького, Нємцевича та Саломеї і Евзебіуша Словацьких. Про дружбу із родиною художника свідчать числені згадки в листах
[10] та запис у метричній книзі Кременецької парафії, де зафіксовано, що Саломея Словацька-Бекю стала хрещеною матір'ю новонародженого Нарциса Пічмана. Могили матері поета та Юзефа Пічмана на Туницькому кладовищі знаходяться майже поруч. Під керівництвом Пічмана рисунок викладало декілька вчителів. Один із них – Бонавентура

Клембовський,
[11]веселий і дотепний – автор відомої мініатюри пані Саломеї, копію з якої син просив вислати йому в Женеву. «Замов комусь копію мініатюри, яку колись намалював Клембовський – і вишли мені її. Нехай у смутні хвилини дивитимусь на твоє обличчя, нехай згадуватиму щасливі роки тихого дитинства»
[12]. У процесі викладацької діяльності у Кременецькій гімназії Евзебіушеві Словацькому довелось навчати чимало учнів, які згодом стали гордістю школи і видатними діячами тієї епохи. До них належав Юзеф Коженьовський, який з 1808 р. навчався в Кременецькому ліцеї. Цей згодом талановитий письменник вважався у Х1Х ст. одним із найпопулярніших, а тепер незаслужено забутий. У 1823 р. він повернувся до Кременця уже як викладач польської літератури, поезії та естетики. Найвидатнішим його твором вважається драма «Карпатські гуралі», а повість «Тадеуш Безіменний» описує кременецькі події. За період праці у Кременці Юзеф Коженьовський написав «Драматитчні проби, видані в 1826 р. в Почаєві, «Курс поезії» (Варшава 1829) та трагедію «Монах» (Варшава 1830). Практика залучення випускників до викладацької роботи була характерною для пізнього періоду діяльності Кременецького ліцею.

Після смерті чоловіка (в 1814р.) Саломея Словацька з з малим Юліушем повертається у дім своїх батьків. Тут вони почуваються безпечно, оточені родиною та колишніми колегами покійного Евзебіуша. Чи не найближчими їм залишаються брати Ярковські, що з перших днів роботи гімназії на все життя залишилися в контакті із родинами Словацьких-Янушевських. Професор елементарної математики Войцех Ярковський, доктор філософії, працював із перших днів заснування Кременецької школи. Викладав він геометрію та математику. Незважаючи на імпонуючі звання, відомості пана Войцеха, за словами колишнього учня, а згодом колеги А.Анджейовського «…не сягали далі геометрії Евкліда та Заборовського і двох розділів алгебри». Однак, він умів донести інформацію учням, ґрунтовно готувався до кожного уроку. Надзвичайно характерною є постать вічного і незмінного префектта Антонія Ярковського. Цей палкий прихильник різки педантично стежив за навчанням і поведінкою кожного учня і горе будо прогульникам та бешкетникам. Один із них під час випускних іспитів (напевне уже після того, як сам їх склав) написав на дверях ліцею ось такий віршований текст: «Спалю я Крем'янець, знищу його землю, винищу Ярковських осоружне плем'я!». Однак, загалом учні все ж любили префекта за його абсолютну чесність і справедливість. Добрим словом згадує його у своїх спогадах А.Анджейовський (Старий Детюк). Навчаючись в Кременці, він якийсь час дуже бідував і вже подумував-було покинути навчання, та грізний Ярковський доміг йому і застеріг від необачного вчинку.

Дім Ярковських славився гостинністю. Спогад про різдв'яну вечерю у них залишався одним із найяскравіших вражень з дитинства Юліуша. «…не знаю чого, але постійно згадую вілію у професора Ярковського, де, будучи дитиною, куштував різні страви…».[13] Однак, найтіснішою дружбою вся родина Юліуша була пов'язана з Павлом Ярковським. Він був прийнятий Чацьким на посаду викладача, але під тиском решти колективу,

невдоволеного засиллям «племені Ярковських», переведений на посаду бібліотекаря. Ця посада якнайбільше відповідала його бажанням. Матеріально пан Павел теж не був ущемлений, посада бібліотекаря була третьою за значимістю і рівнем зарплати. Відтоді Павел Ярковський все своє життя проводив серед книг. За часів викладацької діяльності Евзебіуша Павел Ярковський ставився до нього надзвичайно тепло, цікавився його літературними пробами та рекомендував його твори Гуго Коллонтаєві. Ця приязнь поширювалася і на всю родину. В 1828 році, під час перебування у Кременці, Юліуш користувався його послугами бібліотекаря, а потім у еміграції часто згадував у листах та подарував екземпляр своїх творів. «Павлу Ярковському – мої поклони. Часто хотів би бути на його місці і сидіти в єзуїтських мурах…»
[14]. Мати поета в листі до Одинця згадує, що Павел «часто буває у моїх батьків». Ім'я Павла Ярковського чи не найчастіше згадується і в листах Герсилії та Теофіля Янушевських, родичів Юліуша. В листі до Мяновського, читаємо: « Що там Павел поробляє? Обійми його від нас… відправте його якнайшвидше до Кременця, нехай на селі з нами по сусідству осяде, допоможу йому на перших порах із господаркою".

Ще одна надзвичайно симпатична постать, близька до родини поета – Антоній Анджейовський. Випускник Кременецької школи, він із вдячністю згадує Евзебіуша Словацького як одного із найкращих педагогів. Згодом Анджейовський став помічником ботаніка Бессера та викладав рисунок у молодших класах. Сучасники пам'ятають його як щирого і відвертого балакуна, любителя танців і фейерверків, які він сам і влаштовував. Підтримка такої доброї і щирої людини не раз була вкрай необхідною родині поета. Як свідчать листи Герсилії та Теофіля Янушевських до Мяновського, він був присутній при смерті Александри Янушевської, бабуні Юліуша, яка померла 23 жовтня 1833 року від «гарячки». «Теофіль, я, Бопре і Анджейовьський, якого ти не знаєш, були до останньої хвилини біля мами. Жахливо важким і довгим було її сконання, цілих дві години розлучалася з цим огидним життям."[15]

Згодом, коли пані Саломея перебувала під слідством за участь у підпільній діяльності, викликана на дізнання у Київ, вона зупинялася у того ж Анджейовського, який після закриття ліцею став ад'юнктом ботаніки і зоології у Київському університеті. А. Анджейовський – автор кількох праць у галузі ботаніки та автобіографічного твору, якого написав під псевдонімом Старий Детюк. Іншою особою, згаданою у листі про смерть Александри Янушевської, був легендарний лікар Анноній Бопре. Випускник Кременецького ліцею, він 25 років провів на засланні в Сибіру, а, повернувшись до Кременця, зайнявся лікарською практикою, опікуючись, в основному, бідними. Близький друг родини Словацьких, він неодноразово згадувався Юліушем та членами його родини[16]. «Бопре і пан П.Ярк[овський] завжди у моїй пам'яті.
[17] За переказами, після смерті Бопре його тіло якийсь час спочивало в родинному склепі Янушевських на Туницькому цвинтарі, доки не отримано дозвіл на його поховання на Хрестовій горі.

Незважаючи на те, що юність Юліуша Словацького пройшла, в основному, у Вільні, кременецьке середовище не залишало його і там. Колишні викладачі Кременецького ліцею, що, як і Евзебіуш Словацький, спокусилися працею у Вільні, намагалися триматися разом. Дім пані Саломеї став осередком кременчан у Литві. Тут бували майже «всі наші кременчани»- Ількевич, Грохольський, Бопре, Клембовський, Ульдинський. Останній – кременецький викладач, що прїздив у Вільно в справах і, по старій пам'яті, бував у домі Словацьких-Бекю майже щодня. Заслужений викладач права і історії, автор «Старожитної географії» у приватному житті був надзвичайно симпатичним і веселим. «Цей професор – веливий оригінал»[18]. Нераз він підсміювався над Саломеєю, кумедно імітуючи її романтичні зітхання, тужливі погляди, звернені до місяця. «Ульдинський – надзвичайно потішна фігура» [19]. Професор не мав власної сім'ї, зате, як свідчать метричні книги кременецької парафії, був хресним батьком кільканадцяти кременчан. На старість він оселився в одному із кременецьких будиночків, збирав нумізматичну колекцію та помагав бідним студентам. Другом родини Саломеї Словацької-Бекю був Юзеф Ярошевич. Цей видатний правознавець і історик розпочав свою діяльність у Кременецькій школі. Слід відмітити, що у Кременці викладання права було на особливо високому рівні. Саме Ярошевич впровадив у практику уроки – показові судові засідання. Для цього у суді навмання бралася справа, учні, готуючись до уроку, детально її вивчали. Між ліцеїстами розподілялися ролі: адвокатів, обвинувачів, суддів. Виносився вирок. Після цього справа поверталася у суд на розгляд і майже завжди справжній суд лише підтверджував вирок учнівського. Як це неодноразово траплялося з найталановитішими кадрами, Ярошевич виїхав до Вільна. У Вільні дружба Ярошевича із родиною Словацьких-Бекю продовжувалася.
[20]„. Опіці Ярошевича пані Саломея доручила сина, що виїжджав в 1827 році з Вільна до Кременця
[21]. Приїжджаючи до дідуся і бабусі у Кременець на канікули, Юліуш заприятелював з помічником бібліотекаря Юзефом Мікульським, випускником Кременецького ліцею. Окрім прямих обов'язків Мікульський викладав у Ліцеї англійську мову, причому безкоштовно, лише із відданості своєму навчальному закладові, за що отримав від Юліуша жартівливе прізвисько «англоман». «Микульський молодий, але до речі хлопець і дуже добрий, а оскільки великий приятель Юка, то і нам всім прихильний»
[22] .

Добрий бібліотекар Павло Ярковський пройнявся щирою симпатією до юного Юліуша, і коли той вирушав у самостійне життя, до Варшави, дав йому рекомендаційни лист до Йоахіма Лелевеля, одного із найвидатніших істориків того часу, який розпочинав кар'єру у Кременці. Однак тут дружба не склалася. Юліуш все життя недолюблював Лелевеля (їм доводилося зустрічатися у Парижі), про що свідчить сповнений в'їдливої іронії відгук поета до матері: «….Знаний колись у Кременці танцівник – тепер з'їджений бібліотечною міллю, худий, з двома червоними плямами на щоках, якому до повноти краси ще вуса добавилися…»[23] За кордоном Юліушеві не раз траплялися знайомі обличчя кременчан. Склалося так, що у Женевському пансіоні, де мешкав Ю.Словацький, незадовго перед

ним проживали троє знайомих вихованців Кременецької школи – М. Ількевич, Ю. Грохольський та Л. Косельський. Останній мав неабиякий кулінарний хист. Він навчив хазяйку пансіону пекти різні солодощі, жодне свято у неї не обходилося без фірменного тіста «баба де Косельськи» [24]. З Ю. Грохольським Юліуш приятелював з університетських часів, з ним разом він у 1827 р. подорожував Україною. Ількевича Юліуш теж знав із кременецьких часів. Здивовано зауважив, що у очах хазяйки пансіону Ількевич був «надзвичайно веселим і милим у товаристві». «Мусив дуже змінитися з тих часів, як ми його бачили» - пише Юліуш до матері. Така зміна не дивна. Ількевич, як і Грохольський, був стипендіатом фонду Лернета для бідних учнів Кременецького ліцею. «Лернетівці» хоч і були на повному утриманні, але мали певні відмінності у формі одягу, не мали права їхати додому на канікули. [25]
Можливо, через це Ількевич почувався ущемленим, що не сприяло хорошому настроєві. Згодом він став доктором медицини, осів в Одесі, де досяг великих успіхів у торгівлі. Про несподівану зустріч у Парижі в 1831 р. Ю.Словацького з колишнім кременчанином Міхалом Скібіцьким нагадує його повний симпатії і поваги лист до пані Саломеї: «З радістю зустрів тут сина пані, якого не бачив від народження…Можна уявити, яка це для мене приємність в його товаристві, розмовляти з ним, захоплюватися його здібностями. Вони прикрашають заслуги його батька, пам'ять якого ми так шануємо…
[26]». Глибока шана, яку мали Скібіцькі до всієї родини Словацьких, не вберегла, однак, двоюрідного брата Міхала, Францішка Скібіцького від гострого пера Юліуша, який висміяв його у своїх творах «Фантазій» та «пан Альфонс». В 1832 р.в Парижі Юліуш Словацький зустрівся з Павлом Копчинським, колишнім ліцеїстом, а згодом відомим вченим хіміком, про що той згадував у своєму щоденнику. В Римі Юліуш Словацький та його родичі Герсилія і Теодор Янушевські зустрічалися з викладачем англійської мови Кременецького ліцею Мак Дональдом, у якого Юліуш на канікулах брав уроки англійської.
[27] «Найбільшим моїм здивуванням було спостерігати….добряка Мак Дональда над тарілкою цвітної капусти за столом у римському трактирі.» (Листи Теодора і Герсилії Янушевських до М. Вишневського).
[28] Сам Міхал Вишневський, вихованець, а згодом і викладач польської літератури Кременецького ліцею, автор 8-томної праці з історії польської літератури та інших творів. Він часто бував у пані Саломеї: «Вчора мала у себе прибулого із Кременця Вишневського, автора «Пам'ятки по доброму батькові», до речі і гарний дуже». З Юліушем Вишневський зустрічався в Римі, відомо два його листи до Вишневського.
[29]

Туга за домівкою воскрешала у пам'яті поета-вигнанця рідні образи. Читаючи нову поему Міцкевича, він мимоволі згадує знайому постать секретаря Кременецького ліцею Якуба Волошинського. «Є у цій поемі опис ловця, що сурмить у мисливський ріг, чудовий опис – трохи мені нагадав паня Якуба, що сурмив у лісі»[30]. Другом родини Янушевських був композитор і музикант, ліцейський учитель танців з немилозвучним прізвищем Худоба. «Худоба часто у нас буває, граємо разом»
[31]. А в далекій Флоренції Юліуш, що відчайдушно сумував за Кременцем і родиною, грав кременецького композитора, щоб «грати те, що Ви граєте, чути те, що ви слухаєте – так

знаходжу якийсь містичний спосіб єднання з Вами - і приходить мені на думку строфа одна із якоїсь моєї поезії «Поміж нами літає білий голуб смутку – і носить вісті». Варто згадати, що романтична подорож поета на Близький Схід реалізувалася за допомогою Зенона Бжозовського, заможного поміщика, в у минулому – вихованця Кременецького ліцею. Зблизившись із Юліушем у Римі в 1836 р. він запропонував йому спільну подорож і позичив на це гроші. Цей широкий жест є зайвим свідченням взаємної підтримки колишніх кременчан, солідарність яких відома ще з часів Чацького. Епізодично промайнув у житті поета-вигнанця колишній випускник ліцею, а згодом гувернер Потоцьких Віктор Окринський. Разом вони побували на дводенній прогулянці Валломброзі [32]. А як радісно сприйняв, уже важко хворий поет несподіваний дарунок від випускника Кременецького ліцею графа Г.Олізара – витинанку з видом Кременця! На згадку про зустріч в 1847 р. в Остенде Юліуш присвятив приятелеві зворушливого вірша «Та рука, що мені Крем'янець…» Граф Олізар – красень і елегант, член Дубнівської масонської ложі, декабрист, сам займався віршуванням. Поет він посередній, зате яскрава і колоритна особистість. Йому пощастило стати адресатом поезій трьох геніїв: О.Пушкіна, А.Міцкевича та Ю.Словацького. Парадоксальною є ситуація щодо навчання у Кременці самого Юліуша Словацького. Існує документ, який підтверджує, що протягом 1 півріччя 1817-1818 н.р. він був учнем Волинської гімназії. Однак, сам поет про це ніколи не згадує. Оскільки прийнято більше довіряти документу, ніж людині, Юліуш Словацький традиційно вважається найвідомішим учнем цього навчального закладу. Компромісним є припущення, що хворобливого Юліуша керівництво закладу зарахувало до складу учнів формально, пам'ятаючи заслуги його покійного батька. Ймовірно, колишні колеги Евзебіуша навчали його сина вдома, до часу повторного одруження матері майбутнього поета з доктором Августом Бекю (29.08.1818) та їх відїзду до Вільна. Незважаючи на те, що юність поета пройшла, в основному, у Вільні, а зрілі роки – в Парижі, саме Кременець став для нього уособленням Вітчизни. Він радісно «… залишав Литву назавжди і поштовим візком летів на південь, до моїх Афін, щоб там вільніше зітхнути і приготуватися до життєвої боротьби…». Атмосфера Волинських Афін великою мірою сформувала характер поета. Цей вплив відчувався як у його творчості (прикладом є його захоплення праслов'янською тематикою, що відбулось між іншим, під впливом виданої у друкарні Кременецького ліцею етнографічної праці Зоряна Доленги-Ходаковського та творче переосмислення поеми «Марія» представника «української школи», випускника Ліцею і друга Теофіля та Яна Янушевськтх - Антонія Мальчевського) так і у чисто зовнішніх ознаках. Вся зовнішність поета видавала в ньому кременецького ліцеїста. Його характеризувала педантична акуратність і елегантність одягу, бездоганна французька мова, вміння вести світські бесіди. Саме ці риси активно прищеплював своїм вихованцям Тадеуш Чацький. Дещо надмірна увага до власної зовнішності та манер нераз була причиною кепкувань над ними випускників інших навчальних закладів, зокрема, Віленського університету, які називали Кременець пародією на Париж. Однак саме ці риси слугували поетові перепусткою у найкращі салони. Відгомін Кременецької школи-феномена Юліуш Словацький відчував протягом усього свого життя.

[1] Makowski S., Sudolski Z. W kręgu rodziny i przyjaciół Słowackiego, PIW, Warszawa 1967 s. 16-18

[2] Juliusz Slowacki Dzieła T. X111 s. 25

[3] Juliusz Słowacki. Dzieła. T. X111 s. 103

[4] Chmielowski P. Tadeusz Czacki.Petersburg, 1898 s. 17

[5] Ewa Hofman-Piotrowska\ Ateny Wołyńskie Juliusza Słowackiego. Matematyka i matematycy w szkole krzemienieckiej. s/57

[6] Słowikowski. Wspomn. Estreicher 111, s. 48

[7] A. Andrzejowski Ramoty Starego Detiuka o Wołyniu T. 2 s. 139

[8] W kręgu bliskich poety. Listy Salomei Słowackiej-Becu do Juliusza Slowackiego. 1960. s.314-315

[9] Slowacki Juliusz. Dzieła.Listy do matki. s.40, 54,70, 81,87, 103,110, 224, 380

[10] W kręgu bliskich poety. Listy Salomei Slowackiej-Becu do Odyńca s. 256

[11] Tam samo Listy Hersylii i Teofila Januszewskich do Mianowskiego s.557

[12] Juliusz Słowacki T. X111 Listy do matki s.337

[13] Juliusz Slowacki. Dzieła. T.X111. Listy do matki s. 337

[14] Tam samo s. 37

[15] W kręgu bliskich poety Listy Hersylii i Teofila Januszewskich do Mianowskiego s. 557

[16] W kręgu rodziny i bliskich poety. Listy Hersylii i Teofila Januszewskich do Mianowskiego s. 522

[17] Słowacki Juliusz Dziela. T X111 . Listy do matki s. 152

[18] W kręgu rodziny i bliskich poety. Listy Salomei Slowackiej-Becu do Odyńca s. 78

[19] Tam samo s. 156

[20] Tam samo s. 189

[21] Tam samo s. 192

[22] Tam samo s. 261

[23] Słowacki J. Dziela T. X111 Listy do matki s.39

Tam samo s. 180

[25] Rolle M. Ateny Wolyńskie, 1923 s. 129-136

[26] Słowacki J. Dziela T. X111 Listy do matki s. 576

[27] Slowacki J. Dziela T. X1 Fragmenty pamiętnika s. 163

[28] W kręgu rodziny i bliskich poety. Listy Hersylii i Teofila Januszewskich do M. Wiszniewskiego s. 627

[29] Tam samo Listy Salomei Słowackiej-Becu do A.E. Odyńca s. 89

[30] Słowacki J. Dziela. LT X111. Listy do matki s. 222

[31] W kręgu rodziny i bliskich poety Listy Hersylii i Teofila Januszewskich do Mianowskiego s. 471

[32] Slowacki J. Dzieła T. X111. Listy do matki s. 327